

BOGATA USTVARJALNOST SLOVENSКИH BEGUNCEV V ITALIJI IN AVSTRIJI

Rojstvo novih domovin

Rojstvo
novih
domovin

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(100=163.6)«1945/1950»
314.151.3-054.73(436=163.6)«1945/1950»
314.151.3-054.73(450=163.6)«1945/1950»

RIHAR, Lenart

Rojstvo novih domovin : bogata ustvarjalnost slovenskih
beguncev v Italiji in Avstriji / Lenart Rihar, Helena Jaklitsch, Helena
Janežič ; [predgovor] Kajetan Gantar ; [prevodi v angleški jezik
Margit Strauss Fendi, prevodi v španski jezik Tatiana Rožanec ;
avtorja arhivskih fotografij Lojze Erjavec in Marjan Hočevar]. -
Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica : Družina, 2017

ISBN 978-961-6551-76-2 (Narodna in univerzitetna knjižnica)
1. Jaklitsch, Helena 2. Janežič, Helena, 1971-
291513344

K a j e t a n G a n t a r

L e n a r t R i h a r

H e l e n a J a k l i t s c h

H e l e n a J a n e ž i č

Rojstvo novih domovin

BOGATA USTVARJALNOST
SLOVENSKIH BEGUNCEV
V ITALIJI IN AVSTRIJI

Narodna in univerzitetna knjižnica, Založba Družina
Ljubljana 2017

Senigalija. Foto Erjavec

Predgovor

Mesec maj leta 1945 predstavlja eno najbolj usodnih obdobj v zgodovini slovenskega naroda. 26. maja tega leta, dobra dva tedna potem, ko je ob koncu druge svetovne vojne v Evropi utihnilo orožje, so z balkona ljubljanske univerze nedvoumno napovedali in nekaj tednov za tem skrbno načrtovali in v najstrožji tajnosti izvedli izvensodni pomor deset tisoč razoroženih slovenskih fantov in mož. Več, kot so jih v štirih letih vojne pobili trije okupatorji. Enaka usoda bi najbrž zadela tudi tisoče civilistov, ki so se v strahu pred revolucionarnim nasiljem in brezpravjem umaknili čez Ljubelj na Koroško, če ne bi tega v zadnjem hipu preprečil zdravnik dr. Valentin Meršol s svojim energičnim in odločnim nastopom pred britanskim vojaškim poveljstvom. Toda – kljub slovesnim zagotovilom britanskega vrhovnega poveljnika maršala Harolda Alexandra – je strah pred možno vrnitvijo še dolgo lebdel nad begunci. Vso tedanjo negotovost, strah in grozo sem osebno doživljal, ko sem kot štirinajstletnik spremljal svojega bolnega očeta čez Ljubelj na begu pred »svobodo«, ki jo je v domovino prinašala partizanska vojska.

Toda še bolj kot groza, strah in lakota, bolj kot pomanjkanje in občutek negotovosti, nas je bolelo poniževanje in zmerjanje s

Introduction

The month of May 1945 represents one of the most fateful periods in the history of the Slovenian nation. On May 26, just over two weeks after the weapons have fallen silent at the end of World War II in Europe, an out-of-court slaughter of ten thousand disarmed Slovenian boys and men was unambiguously announced from the balcony of the University of Ljubljana; it was carefully planned and executed in utmost secrecy a few weeks later. This is more than the three occupiers combined have killed in four years of war. Thousands of civilians who retreated across the Ljubelj pass to Carinthia in fear of the revolutionary violence and lawlessness would probably have met the same fate if it wasn't for the physician Dr. Valentin Meršol who prevented it with his energetic and decisive engagement before the British military command at the last moment. Despite the solemn assurances of the British Supreme Commander Marshal Harold Alexander, the threat of the possibility to be forcibly returned was present among the refugees for a long time. As a fourteen-year-old, I personally experienced the insecurity, dread and fear when I escorted my sick father across the Ljubelj pass on the run from "freedom", brought to the homeland by partisan army.

Introducción

El mes de mayo de 1945 representa una de las etapas más funestas de la historia del pueblo esloveno. El 26 de mayo de ese año, unas dos semanas después de que hayan callado las armas en Europa tras el fin de la Segunda Guerra Mundial, fue anunciada de manera inequívoca desde el balcón de la Universidad de Liubliana, y unas semanas más tarde, cuidadosamente planeada y con el más estricto secreto llevada a cabo, la matanza extrajudicial de diez mil jóvenes y hombres desarmados. Más de los que fueron asesinados por tres invasores durante la Guerra. Probablemente hubiesen corrido la misma suerte miles de civiles que se habían retirado por Ljubelj a Carintia, por miedo ante la violencia e ilegalidad revolucionarias, si no lo hubiese evitado a último momento el médico Dr. Valentin Meršol al proceder enérgicamente ante el mando militar británico. Sin embargo, a pesar de la solemne promesa del comandante en jefe el mariscal Harold Alexander, la amenaza de un posible regreso forzoso acechó a los refugiados durante mucho tiempo. Sufrí personalmente toda aquella incertidumbre, el miedo y el terror cuando, a mis catorce años, acompañé a mi padre a cruzar Ljubelj en la fuga ante la 'libertad' que introdujo el ejército partisano en nuestra patria.

Pero más que el terror, el miedo y el hambre, más que las carencias y el sentimiento de in-

certidumbre, nos dolía la humillación y el insulto de *fascistas y traidores de la patria*. ¿Con qué derecho moral nos ponían esas etiquetas aquellos que hace cuatro años quemaban hogueras en las colinas al celebrar la festividad del trabajador del 1.º de Mayo junto con los invasores nazis a nosotros, que fuimos de las primeras víctimas de la violencia nazi? Cuando el ejército alemán llegó marchando a Celje el Viernes Santo de 1941, mi padre fue uno de los primeros en ser arrestado, unos días más tarde, por Sepp Jellenz, quien había sido su alumno, y que lucía el uniforme de la Gestapo. Luego de unos meses en prisión, lo exiliaron en Serbia junto a su familia, a la que habían confiscado todos los bienes. Agrego que mi padre había huido quince años antes de su Idria natal de los fascistas italianos. Una suerte similar corrieron también muchos otros en ese momento, por ejemplo el alcalde de Celje y muchos de los exalumnos de mi padre, a quienes luego fui encontrando en los campos de refugiados. Algo parecido sucedía también en otros lados; en Maribor arrestaron entre los primeros al vice-alcalde Franjo Žebot y lo enviaron a Dachau, donde finalmente murió; a la vez buscaron a su hijo Ciril, a quien los miembros del servicio de seguridad e inteligencia buscaron e intentaron liquidar, e incluso después del intento fallido, se jactaban con su asesinato.

Podemos decir que aquel exilio masivo de miles –en el norte cruzando las Karavanke hacia Carintia y en el oeste cruzando el río Soča a

More than dread, fear, and famine, more than deprivation and the feeling of uncertainty, it was the humiliation and being called *Fascists and traitors to the country* that has hurt us most. With what moral right have those who have been making bonfires on our hills with the Nazi occupiers four years ago and celebrating Labor Day, labelling us, who were among the first victims of Nazi violence, with such insulting names? When the German Army entered Celje on Good Friday 1941, my father was one of the first people to be arrested a few days later at his home by his former student Sepp Jellenz wearing a Gestapo uniform; after spending three months in prison he was deported to Serbia together with his family and their property and possessions confiscated. Let me just add the fact that fifteen years before that my father had fled from his native Idria to escape the Italian Fascists. Many more people experienced the same fate, for example the Mayor of Celje and numerous father's former Celje students I had met later on in refugee camps. The situation was similar elsewhere; in Maribor the Deputy Mayor Franjo Žebot was one of the first who was arrested and sent to Dachau where had he died, and at the same time they tried to find his son Ciril whom the members of VOS tried to execute in Ljubljana the next year and even bragged about killing him after they had failed to kill him.

fašisti in narodnimi izdajalci. S kakšno moralno pravico so ti, ki so pred štirimi leti družno z nacističnimi okupatorji po naših hribih kurili kresove ob proslavljanju prvomajskega delavskega praznika, te žaljive etikete natikali nam, ki smo bili med prvimi žrtvami nacističnega nasilja? Ko je nemška vojska na veliki petek 1941 vkorakala v Celje, je bil moj oče eden prvih, ki ga je že čez nekaj dni prišel v gestapovski uniformi na dom aretirat Sepp Jellenz, njegov bivši dijak; po treh mesecih zaporov so ga z družino, ki so ji zaplenili vse imetje, izselili v Srbijo. Naj dodam, da je oče že petnajst let pred tem bežal iz svoje rodne Idrije pred italijanskimi fašisti. Podobno usodo so takrat doživljali tudi številni drugi, na primer celjski župan in veliko očetovih nekdanjih celjskih dijakov, ki sem jih nato srečeval v begunskih taboriščih. Podobno se je dogajalo tudi drugod; v Mariboru so med prvimi aretirali podžupana Franja Žebota in ga poslali v Dachau, kjer je umrl, obenem pa iskali tudi njegovega sina Cirila, ki so ga vosovci v Ljubljani že naslednje leto skušali likvidirati in se po spodletelem poskusu celo hvalili z njegovim umorom.

Lahko rečemo, da takratni množični beg tisočev – na severu čez Karavanke na Koroško in na zahodu čez Sočo v Furlanijo in Benečijo – za našo zgodovino ter za naš narodni obstoj in razvoj ni pomenil nič manjše katastrofe kot množični povojni

pomori: medtem ko je tam šlo za hladno preračunano fizično likvidacijo, je bilo tu v ozadju zlohotno preračunano ustrahovanje, načrtovan pregon in izgon možganov, onemogočanje, iztrebljenje in izguba elite slovenskih razumnikov, brez katerih bodo brezglave ljudske množice lažje obvladljive.

Toda kljub vsem ponižanjem in zahrbtni intrigi, prevaram in lažem, s katerimi so nas britanski vojaški krogi zavajali, se množica beguncev ni pustila ustrahovati in ni klonila. Tudi v najbolj brezizhodni situaciji se ni predajala apatiji in malodušju, temveč je vse to premagovala s presenetljivo ustvarjalno silo in vitalnostjo. Tudi v najtežjih preizkušnjah ni zatajila vere svojih staršev in se ni izneverila izročilom svojih dedov, temveč je iz njih črpala moč in navdih za nov začetek in novo rast. Čeprav razsuti, raztepeni in razseljeni na tujih tleh v improvizirana begunska taborišča od Lienza na Tirolskem do Judenburga na Štajerskem, so si povsod ustvarjali družinska ognjišča, v katerih se pridne roke niso vdale brezdelju, v katerih slovenska beseda ni utihnila in kjer tudi molitev ni zamrla. V begunskih barakah je zrasla mreža otroških vrtcev in osnovnih šol, v katerih je pouk potekal v vzorni in zlahtni slovenščini. V največji ponos se je nad mrežo vseh šol povzpela popolna osemletna gimnazija v Peggetzu pri Lienzu, ki je kljub pomanjkanju osnovnih pripomočkov in učil po-

We can say that in our history, the mass escape of thousands – in the north across the Karavanke to Carinthia and in the west across the Soča to Friuli and Veneto – was just as catastrophic as the mass after-war massacres: in the latter, there were cold premeditated executions, and in the former, malevolent and calculated intimidations, planned prosecutions and brain deport, blocking, extermination and the loss of Slovenian intelligentsia elite without whom the headless crowds would be easier to manage.

However, despite the humiliation and treacherous intrigues, deception and lies, the British military circles employed to deceive us, the refugee masses refused to be intimidated and never succumbed to that. Even in the most desperate situations they refused to give way to apathy and despondency, and chose to surmount problems with surprising creative force and vitality. Even when facing the toughest ordeals they never denied the faith of their parents or failed to follow the tradition of their grandfathers, on the contrary, they drew their strength and inspiration for a new beginning and new growth from it. They were scattered and displaced on foreign ground in improvised refugee camps from Lienz in Tirol to Judenburg in Styria, and yet, they created family hearths where willing hands never had an idle moment,

Friuli y Véneto – significó, para la supervivencia y el desarrollo de nuestra patria, una catástrofe no menor a la de los asesinatos masivos: mientras que en estos últimos se trataba de la liquidación física fríamente calculada, en el exilio, en el fondo, también existió la malintencionada y planificada intimidación, la planeada persecución y expulsión de intelectuales, la inhabilitación, el exterminio y la pérdida de la élite eslovena de intelectuales, sin la cual la muchedumbre popular acéfala sería más fácilmente manejable.

Pero a pesar de de todas la humillaciones y las intrigas insidiosas, las mentiras y los engaños con los cuales nos querían confundir los círculos militares británicos, la masa de refugiados no se dejó intimidar y no sucumbió. Incluso en la situación más desesperanzada no cedió a la apatía y al abatimiento, sino que ha superado todo esto con sorprendente fuerza creadora y vitalidad. Aun en las pruebas más difíciles no negó la fe de sus padres y no se desentendió de las tradiciones de sus antepasados, sino que justamente de ellos tomó fuerzas y la inspiración para un nuevo comienzo y crecimiento. Si bien los exiliados estaban derrumbados y exiliados en tierras ajenas en campos de refugiados improvisados, desde Lienz, en el Tirol, hasta Judenburg, en Estiria, han creado cálidos hogares familiares donde las manos trabajadores no se dejaron abatir por el ocio, donde la palabra eslovena no calló y donde la oración no murió. En las barracas

de refugiados creció una red de jardines de infantes y escuelas primarias, donde las clases se desarrollaban en un esloveno precioso y ejemplar. La escuela secundaria de Peguezz en Lienz se irguió como el cúlmén, el mayor orgullo de esta red de escuelas, que a pesar de la precariedad y la falta de insumos escolares básicos cosechó el más alto reconocimiento de los expertos internacionales que la iban a supervisar, de forma que sus egresados se podían inscribir sin mayores dificultades en la Universidad de Graz o en otras universidades austríacas. Además de la escolaridad, en los campos de refugiados se desarrollaban también otras actividades culturales: coros, grupos de teatro, asociaciones de gimnasia y de deporte que muchas veces atraían al público de los pueblos y ciudades vecinas con sus presentaciones y actos.

Pero ante todo, y a pesar de la falta de papel en los campos de refugiados se extendió una actividad editorial y de publicación sorprendentemente variada, claro que sin las maquinarias de impresión estándar: todo se imprimía y reproducía a ciclostil. Durante un tiempo se editaron, en el campo de refugiados de Peguezz, dos diarios por ejemplo: uno no censurado, que se editaba en la ilegalidad y en el que se vertían noticias frescas y críticas de la patria, mientras que en el segundo – que salía con el permiso y la bendición de las autoridades – debían ser obedientes y muy cuidadosos, ya que las autoridades del campo – por razones de discreción inentendibles

where the Slovenian word never went silent and where the prayer never ceased. A network of kindergartens and elementary schools grew in the refugee barracks where the classes were held in exemplary and fine Slovenian. The greatest pride in this network was the complete eight-year grammar school in Peggezo near Lienz which, despite lacking the basic accessories and teaching aids, won the recognition of the international experts who came to monitor its work so that its graduates were able to enroll at the Graz and other Austrian universities. In addition to education, other cultural activities too thrived in the refugee camps – choirs, theatre groups, gymnastic and sporting societies with their events and performances often drew audiences from the nearby Austrian cities and villages.

It was the rich and surprisingly versatile journalistic and publishing activity that was in full swing despite the lack of paper; of course they did not use standard printing machines, everything was printed and reproduced on a cyclostyle. For a while, the camp in Peggezo used to publish two dailies; one – the uncensored – was published underground and brought fresh and critical news from the homeland, while the other, published with the authorization and blessing of the authorities, had to be obedient and very cautious because the camp

žela najvišja priznanja mednarodnih strokovnjakov, ki so jo hodili nadzirat, tako da so se njeni maturanti lahko brez ovir vpisovali na študij na graški in na drugih avstrijskih univerzah. Poleg šolstva so se v begunskih taboriščih razcvetele tudi druge kulturne dejavnosti – pevski zbori, gledališke družine, telovadna in športna društva, ki so s svojimi prireditvami in nastopi pogosto pritegnila tudi občinstvo bližnjih avstrijskih mest in vasi.

Predvsem pa se je v begunskih taboriščih kljub pomanjkanju papirja razmahnila bogata in presenetljivo razvejana publicistična in založniška dejavnost, seveda ne na standardnih tiskarskih strojih; vse se je tiskalo in razmnoževalo na ciklostilu. V taborišču v Peggetzu sta npr. nekaj časa izhajala kar dva dnevnik; eden – necenzuriran – je izhajal v ilegali ter prinašal sveže in kritične novice iz domovine, medtem ko je moral biti drugi, ki je izhajal z dovoljenjem in blagoslovom oblasti, ubogljiv in skrajno previden, saj taboriščne oblasti – iz nam nerazumljive obzirnosti – niso dopuščale nobene »protititovske« propagande. Poleg časopisov pa je izšla tudi vrsta knjig, med njimi razni učbeniki (tako npr. prvi slovenski zgodovinski atlas, ki ga je sestavil moj razrednik prof. Roman Pavlovčič), pa tudi nekaj pesniških zbirk in več izvirnih proznih besedil, kar je vse vzorno popisal in opisal neutrudni dr. Arnež, vodja inštituta *Studia Slovenica*.

Nadgradnja pa ni bila samo duhovna; v taboriščih so zaživele in se razmahnile tudi obrtne delavnice, v katerih so spretne roke in iznajdljive glave pod vodstvom izkušenih mojstrov – kljub pomanjkanju orodja in materiala – izdelovale perilo, obleko, obutev, celo narodne noše, in tudi vrsto različnih gospodinjskih pripomočkov, kose pohištva, lončarske izdelke, šahovske figure, ne nazadnje tudi umetniške slike in miniaturne plastike, kar vse je sčasoma prodrlo tudi na bližnje avstrijske trge.

Medtem ko se je v domovini čedalje močnejše uveljavljalo enoumje, ki ga je diktirala partija in je ob prvi priložnosti grobo prekršilo in pogazilo pod zavezniškim okriljem sklenjeni sporazum Tito-Šubašič in druge mednarodne obveznosti, so se v taboriščih in drugih begunskih središčih svobodno odvijale živahne politične debate in diskusije, ki so iskale in skušale najti odgovore na vprašanja o bodočnosti slovenskega naroda. Čedalje bolj se je uveljavljalo prepričanje, da je okvir in obstoj Jugoslavije kot države, ki krši in gazi mednarodne pogodbe, zagotovila in jamstva, neka zavožena in zgrešena institucija, ki nima bodočnosti. Edina svetla perspektiva za obstoj in ohranitev slovenske nacionalne samobitnosti je v izgradnji samostojne slovenske države.

Tem vročim diskusijam sem prisluhnil že v prvi fazi svojega begunstva, ki sem ga v

authorities – out of consideration which is incomprehensible to us – allowed no »anti-Tito« propaganda. In addition to newspapers, they published a number of books and a variety of textbooks (e.g. the first Slovenian atlas, composed by my class teacher professor Roman Pavlovčič), as well as a few collections of poems, and a number of original prose works, all of which was itemized and described in an exemplary manner by the indefatigable Dr. Arnež, head of the *Studia Slovenica* institute.

The upgrade was not spiritual only; in the camps workshops appeared and came in full swing; under the leadership of experienced craftsmen – despite the lack of tools and materials – skillful hands and inventive heads made underwear, clothes, shoes, even national garbs, and a variety of household utensils, pieces of furniture, pottery, chess pieces, as well as paintings, and miniature sculptures, all of which eventually appeared also on the Austrian markets.

In the homeland, single-mindedness was being increasingly imposed, dictated by the Communist Party which soon grossly violated and trampled the Tito-Šubašič Agreement, concluded under the patronage of the allies, and other international commitments. In camps and other refugee centers, on the other hand, lively political debates and discussions took place, looking for and

para nosotros– no permitían ningún tipo de propaganda «antiTito». Además de los periódicos, se editaron una serie de libros, entre ellos libros de textos escolares (por ejemplo: el primer atlas histórico, recopilado por mi tutor en el colegio, el profesor Roman Pavlovčič), así como algunas colecciones de poesías y varios escritos de prosa originales, todo lo cual fue descrito e inventariado de manera ejemplar por el incansable Dr. Arnež, director del instituto *Studia Slovenica*.

Pero no se trataba de una superestructura meramente espiritual. En los campos de refugiados también han cobrado vida y se expandieron talleres de oficios, donde las manos llenas de talento y las cabezas ingeniosas, bajo la tutela de experimentados maestros, – a pesar de la falta de herramientas e insumos – creaban ropa blanca, vestimentas, calzados, incluso trajes típicos, además de utensilios de cocina, diversos muebles, elementos de cerámica, figuras de ajedrez, y también obras de arte y miniaturas de plástico que con el tiempo llegaron a los mercados austríacos cercanos.

Mientras en la tierra natal se insataba con cada vez más fuerza el pensamiento único dictado por el partido comunista, que ante la primera oportunidad quebró e ignoró de manera brusca y con el auxilio de los aliados el acuerdo Tito-Šubašič y otras obligaciones internacionales, en los campos y en otros centros de refugiados tenían lugar debates políticos y discusiones muy animados que buscaban

encontrar respuestas a las preguntas sobre el futuro de la nación eslovena. Cada vez más se fue instalando la convicción de que el marco y la existencia de Yugoslavia como país que quiebra acuerdos internacionales, garantías y promesas, era una institución estropeada y deficiente, sin futuro. La única perspectiva para la existencia y conservación de la independencia nacional eslovena estaba en la creación de un estado esloveno independiente.

He prestado atención a estas acaloradas discusiones ya en la primera fase de mi exilio, que lo viví en los meses veraniegos de 1945 en el pueblo Anras del Tirol. En ese entonces, en las granjas de montaña, encontraron trabajo unos setenta estudiantes eslovenos, la mayor parte de ellos oriundos de Estiria, que compartían las ideas del Dr. Lambert Ehrlich, asesinado durante la ocupación. Lo que al principio sonaba como una fantasía increíble y un cuento irrealizable, y lo que en la Madre Patria era considerado como la más grande herejía y por tanto pasible del mayor castigo, con el tiempo recibió cada vez mas fuerzas y expansión, y más tarde también el apoyo público impreso en el boletín mensual *Slovenska država*, que empezó a editarse en 1950 en Chicago (a partir de 1954 en Toronto), y especialmente en las monografías del ya mencionado Ciril Žebot y de quienes compartían sus ideas.

Las ideas irradian una fuerza mágica que ni siquiera los regímenes más crueles con sus

trying to find answers to the questions about the future of the Slovenian nation. The belief grew that the frame and existence of Yugoslavia as a state, violating and trampling international treaties, guarantees and safeguards, is a wasted and failed institution with no future. The only bright perspective for the existence and preservation of the Slovenian national identity lies in the building of an independent Slovenian state.

I listened to these heated debates already in the first phase of my life as a refugee, spent in the summer months of 1945 in the Tyrolian village of Anras where about seventy Slovenian students, mostly from the Štajerska countryside, followers of Dr. Lambert Ehrlich, murdered during the occupation, found work on mountain farmsteads. What at the beginning sounded like an incredible fantasy and unrealizable fairy-tale, and was in the homeland stigmatized as the greatest and the most serious heresy, in time started to pick up momentum and expand, and later on got support in printed publications in the monthly entitled *Slovenska država* (Slovenian state) which was started in Chicago (from 1954 onward in Toronto), and most of all, in the monographs of Ciril Žebot, mentioned in the beginning, and his supporters.

Ideas radiate a magical power that even the most brutal regimes with their appa-

poletnih mesecih 1945 preživiljal v tirolski vasi Anras, kjer je takrat na gorskih kmetijah našlo delo kakih sedemdeset slovenskih študentov, po rodu zvečine s štajerskega podeželja, idejnih privržencev med okupacijo umorjenega dr. Lamberta Ehrlicha. Kar je v začetku zvenelo kot neverjetna fantazija in neuresničljiva pravljica, v matični domovini pa bilo stigmatizirano kot največja in najhuje kazniva herezija, je sčasoma dobivalo čedalje večji zagon in razmah, pozneje pa tudi javno tiskano oporo v mesečniku z naslovom *Slovenska država*, ki je leta 1950 začel izhajati v Chicagu (od leta 1954 v Torontu), zlasti pa v monografijah uvodoma omenjenega Cirila Žebota in njegovih somišljenikov.

Ideje izžarevajo neko magično moč, ki je tudi najbolj brutalni režimi s svojimi represivnimi organi ne morejo zatreti, utišati in izkoreniniti. Tako se je tudi ideja samostojne slovenske države po prvih plahih zametkih čedalje bolj širila in kot epidemija »okužila« čedalje širše sloje in plasti tudi v matični domovini. Vprašanje je, če bi brez silovitega zagona in pospeška, ki ga je ta ideja najprej dobila v slovenski politični emigraciji, sploh kdaj dočakali rojstvo samostojne slovenske države. Poznal sem namreč več zaskrbljenih izobražencev, ne samo iz partijskih vrst, ampak tudi iz konzervativnih katoliških krogov, ki so na plebiscit o samostojnosti Slovenije gledali kot

na neko skrajno neresno in neodgovorno početje in ob tem radi citirali znano krilatico dr. Antona Korošca: »*Boljše najslabša Jugoslavija kot nobena.*«

Ne pozabimo, da živi v diaspori po vseh kontinentih skoraj četrtna našega nacionalnega telesa, ki je dobilo največ sveže krvi in ustvarjalnega duha ravno iz vrst tiste narodno zavedne in osveščene populacije, ki je maja 1945 zapuščala svoje domačije in se čez Karavanke in preko Soče umikala iz rodnih krajev v negotovost tujega sveta, kjer je morala z najvišjo možno ceno potrjevati svojo nacionalno identiteto.

Akad. prof. dr. Kajetan Gantar

tus of repression cannot crush, silence and eradicate. This is how the idea of an independent Slovenian state started to expand; after timid beginnings it spread like an epidemic and soon "infected" increasingly wider strata and layers even in the homeland. The question is, would we ever live to see the birth of the independent Slovenian state if it wasn't for the dynamic momentum and acceleration that first came from the Slovenian political emigration. I knew a number of concerned intellectuals, not only from the Party but also from the conservative circles, who saw the plebiscite on the independence of Slovenia as a completely frivolous and irresponsible deed and liked to quote the well known catchword by Dr. Anton Korošec: »*Even the worst Yugoslavia is better for Slovenia than none at all.*«

Let us not forget that almost a quarter of our national body, that got the most of the fresh blood and creative imagination from the very lines of the nationally conscious and aware population, who in May 1945 retreated from their homesteads across the Karavanke Mountains and the Soča River to the uncertainty of the foreign world where they had to pay the ultimate price to confirm their national identity, lives in diaspora on all continents.

órganos represores pueden suprimir, silenciar o erradicar. Así también sucedió con la idea de un país independiente esloveno, que se ha ido expandiendo cada vez más luego de los primeros tímidos comienzos y fue «contagando» cada vez más clases sociales y capas de la sociedad incluso dentro de la patria. La pregunta es si sin el impulso y la aceleración inicial que recibió esta idea en la expatriación política eslovena hubiesemos llegado a conocer alguna vez el país esloveno independiente. He conocido, de hecho, muchos profesionales preocupados, no solo del sector del partido comunista, sino también de entre los conservadores católicos, que veían el plebiscito de la independencia eslovena como una acción sumamente irresponsable y con gusto citaban el lema de Anton Korošec: »*Mejor la peor versión de Yugoslavia que ninguna.*«

No nos olvidemos que en la diáspora en todos los continentes vive casi un cuarto del total de nuestro cuerpo nacional, que han recibido la mayor parte de nuevos miembros y del espíritu creador justamente de parte de la población con conciencia nacional y amor a la patria que en mayo de 1945 abandonaba sus casas y se retiraba cruzando las Karavanke y cruzando el río Soča, alejándose de sus tierras natales y enfrentándose a la incertidumbre del mundo desconocido, donde tuvo que afirmar su identidad nacional con el precio más alto posible.

Gre za harmonično in plodovito razmerje, pri katerem je na eni strani bitnost naših ljudi, njihova nazorska in etična naravnost, na drugi pa njihovi dejanski dosežki. Poznavalci in priče ocenjujejo, da gre pri tem vsestranskem razcvetu slovenstva znotraj nemogočih razmer za fenomen, ki mu v svetovnem merilu ni najti primerjave. Ta stran slovenske zgodovine je kljub svojemu potencialu, iz katerega bi se lahko napajalo središčno narodovo tkivo, širši javnosti povsem zakrita.

Rojstvom na pot

Zloveščemu kolesju zgodovine navkljub so si slovenski begunci utrli pot v svobodo in nesluten razcvet. Foto Hočevar

Časovno okolje, ki sovпада z izidom *Rojstva novih domovin*, bo v svetovno zgodovino zapisano kot poudarjeno migrantsko. Kakor je to dejstvo povezano z nešteti tragičnimi usodami in s tveganimi spremembami ustaljenih družbenih vezi, vendarle prinaša tu in tam kak pozitiven sad. Med slednje lahko štejemo povečano občutljivost za ta vprašanja. S tem si je nekaj več domovinske pravice pridobila tudi nevtralnejša omemba slovenskih političnih beguncev s konca druge svetovne vojne.

Neprimerno in shizofreno bi bilo izdati knjigo, ki se v središčnem delu z vso potrebno skrbjo posveča osebnim zgodbam, hkrati pa jih postavlja v zgodovinski kontekst, ki jih kompromitira in zanika v njihovem bistvu. To nas postavlja pred nelahek izziv, saj ostajajo klišeji, znani iz desetletij poveljnega zgodovinopisja, do danes neverjetno trdoživi. Obenem je vsak poskus čiščenja ideoloških prvin označen kot škodljiv revizionizem. Zatorej kaže najprej predstaviti tri izhodišča, ki so sočasno najmanjši skupni imenovalci in vstopna točka, da bo vsebina knjige lahko postala priobčljiva vsakemu članu notorično razdeljene skupnosti.

Slepa zgodovina in človekova bolečina

Prvo izhodišče je človekovo trpljenje. Sodobnik se zlahka vživi v krivice glede sosedovega dvorišča ali prenizkega plačnega razreda. Največje trpljenje, ki je povezano z izgubo bližnjih, strahom, bolečino in smrtjo, pa je odrinjeno v zasebnost. Čeprav gre za dramo, ki slej ko prej zatne vsakega človeka, v splošni zavesti nima primerne mesta. Javni prostor je za to bistveno okrnjen, posledično pa krni tudi sočutje v posamezniku, ki je spet vezano kvečjemu na zasebni krog. Sočutje dodatno ubijajo dnevne vesti o katastrofah, ki brez empatije v nekajsekundnih intervalih spodrivajo druga drugo. Vendar občutek za bolečino drugega ostaja vzvišen privilegij človeškega tudi danes. *Rojstvo novih domovin* torej od bralca pričakuje, da mu je nuja Dostojevskega, ki pred trpečim človekom prepogiba koleno, razvidna.

Drugo izhodišče je politično zgodovinsko. Prizma, ki je ne smemo in nočemo spregledati, je prizma človeka, ki mu posvečamo knjigo in ki je bil nerešljivo